

## РОЗВИТОК МАТЕРІАЛЬНО-ТЕХНІЧНОЇ БАЗИ АГРАРНИХ ПІДПРИЄМСТВ УКРАЇНИ

### DEVELOPMENT OF MATERIAL AND TECHNICAL BASE OF AGRICULTURAL ENTERPRISES OF UKRAINE

**Михайлов М.Г.**

кандидат технічних наук, докторант,  
Національний науковий центр  
«Інститут аграрної економіки»

*У статті досліджено основні тенденції інноваційно-інвестиційного оснащення матеріально-технічної бази аграрних підприємств. Підкреслено, що підвищення ефективності сільськогосподарських підприємств практично неможливо без уведення інновацій та інвестицій у матеріально-технічну базу. Збільшення оснащеності сільського господарства основними виробничими засобами до економічно обґрунтованого рівня, вдосконалення їх видового складу і структури дадуть змогу оновлювати і модернізувати матеріально-технічну базу сільськогосподарських підприємств з урахуванням досягнень науково-технічного прогресу, прискорити вирішення важливих завдань щодо подальшої інтенсифікації виробництва, сприятимуть упровадженню в галузях рослинництва і тваринництва прогресивних технологій, підвищенню продуктивності праці. Розкрито й обґрунтовано важливість формування матеріально-технічної бази аграрного підприємства в практичному значенні.*

**Ключові слова:** матеріально-технічна база, основні засоби, інноваційно-інвестиційний розвиток, відтворення, модернізація.

*В статье исследованы основные существующие тенденции инновационно-инвестиционного оснащения материально-технической базы аграрных предприятий. Подчеркнуто, что повышение эффективности сельскохозяйственных предприятий практически невозможно без введения инноваций и инвестиций в материально-техническую базу. Увеличение оснащенности сельского хозяйства основными производственными средствами до экономически обоснованного уровня, усовершенствование их видового состава и структуры позволят обновлять и модернизировать материально-техническую базу сельскохозяйственных предприятий с учетом достижений научно-технического прогресса, ускорить решение важных заданий по дальнейшей интенсификации производства, будут способствовать внедрению в отраслях растениеводства и животноводства прогрессивных технологий, повышению производительности труда. Раскрыта и обоснована важность формирования материально-технической базы аграрного предприятия в практическом значении.*

**Ключевые слова:** материально-техническая база, основные средства, инновационно-инвестиционное развитие, воссоздание, модернизация.

*The basic existent tendencies of the innovative-investment rigging of material and technical base of agrarian enterprises are investigational in the article. Underline, that the increase of efficiency of agricultural enterprises practically is not possible without introduction of innovations and investments to the material and technical base. Increase of equipped of agriculture by the fixed productive assets to the economically reasonable level, improvement of them specific composition and structure will allow to renew and modernize the material and technical base of agricultural enterprises with taking into account of achievements of scientific and technical progress, to accelerate the decision of important tasks on further intensification of production, will assist introduction in industries of plant-grower and stock-raising of progressive technologies, to the increase of the labour productivity. Importance of forming of material and technical base of agrarian enterprise is exposed and reasonable in a practical value.*

**Keywords:** material and technical base, fixed assets, innovative-investment development, recreation, modernisation.

**Постановка проблеми** у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. Матеріально-технічна база є найважливішою складовою частиною продуктивних сил і має багатогранне значення у розви-

тку аграрного виробництва. Створення всебічно розвинутого високопродуктивного сільського господарства вимагає відповідного рівня розвитку матеріально-технічної бази аграрних підприємств.

Розвиток аграрного ринку в Україні неможливий без упровадження передових технологій, які передбачають використання сучасної сільськогосподарської техніки. Сьогодні в країні склалася критична ситуація з технічним забезпеченням агропромислового комплексу. Морально і фізично зношена технічна база агропромислового виробництва є основною перешкодою його переходу на інноваційно-інвестиційну модель розвитку. За інформацією Міністерства аграрної політики та продовольства України, мінімальне щорічне оновлення машинно-тракторного парку до технологічної потреби оцінюється у 35 млрд. грн., у тому числі близько 40 тис. тракторів (15 млрд. грн.) та майже 7 тис. зернозбиральних комбайнів (10,5 млрд. грн.).

**Аналіз останніх досліджень і публікацій**, в яких започатковано розв'язання даної проблеми і на які спирається автор. Теоретичною та методологічною основою дослідження інноваційно-інвестиційного розвитку матеріально-технічної бази аграрних підприємств є основні положення, викладені у роботах вітчизняних та зарубіжних фахівців, серед яких: В.Г. Андрійчук [1], І.О. Бланк [2], Я.К. Білоусько [11], М. Блауг [3], М.І. Герун [10], О.В. Захарчук [8; 9], Г.М. Поливанов [4], І.І. Лукінов [1], М.М. Могилова [7; 8], Г.М. Підлісецький [10; 12], А.П. Покинйчереда [5], П.Т. Саблук [6] та ін.

Формулювання цілей статті (**постановка завдання**). Мета статті – аналіз основних тенденцій інноваційно-інвестиційного оснащення матеріально-технічної бази аграрних підприємств.

**Виклад основного матеріалу дослідження** з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Одним із чинників, що зумовив негативний тренд розвитку сільськогосподарських підприємств, є недостатність інвестицій у його матеріально-технічну базу. По-перше, починаючи з 2013 р. обсяг інвестицій в основний капітал галузі в доларовому еквіваленті скорочується (табл. 1). По-друге, скорочення інвестицій відбувається за рахунок коштів бюджету, кредитів банків та коштів іноземних інвесторів – основних донорів зовнішніх інвестицій.

Дослідження також показує, що в аграрному секторі існують значні проблеми: фінансова нестабільність, відсутність законодавчих гарантій та несвоєчасне субсидування, низький рівень управління. Проблеми галузевого характеру в аграрному секторі відбуваються через низький рівень рентабельності, декапіталізації, істотну моральну і фізичну зношеність техніки і технології (машини, обладнання, споруди і т. д.). Статистичний аналіз як доказова база свідчить про необхідність розвитку технологічної модернізації аграрного сектора як фактору забезпеченості продовольчої безпеки та незалежності, а також благоустрою та розвитку сільськогосподарських підприємств аграрного сектора.

Таблиця 1

Обсяги капітальних інвестицій у сільському господарстві, мисливстві та наданні пов'язаних із ними послуг за джерелами їх надходження

Показник	2011 р.	2012 р.	2013 р.	2014 р.	2015 р.	2016 р.	+, -2016 р. до 2011 р.	% 2016 р. до 2011 р.
Усього у фактичних цінах, млрд. грн.	16,1	18,6	18,2	18,4	29,3	49,7	+33,6	у 3,1 рази
у цінах 2016 р., млрд. грн.	27,3	30,9	30,7	26,0	32,8	49,7	+22,4	у 1,8 рази
млрд. дол.	2,1	2,4	2,3	1,6	1,4	2,0	-0,1	95,2
У т. ч. за рахунок, %								
коштів бюджету	1,2	0,5	0,5	0,0	0,5	0,0	-1,2	X
власних коштів підприємств та організацій (з амортизацією)	78,9	83,3	84,1	88,6	88,2	87,3	+8,4	110,6
кредитів банків та інших позик	14,3	12,4	13,2	10,9	10,5	11,5	-2,8	80,4
коштів іноземних інвесторів	0,6	0,0	0,0	0,5	0,5	0,3	-0,3	50,0
інші джерела фінансування	5,0	3,8	2,2	0,0	0,5	0,9	-4,1	18,0

Джерело: розрахунки науковців ННЦ «Інститут аграрної економіки» та власні розрахунки

Фінансова та економічна криза 2008 і 2014 рр., а також украї несприятливі макроекономічні умови останніх років негативно позначилися на інвестиційному кліматі в сільському господарстві та його динаміці, хоча у гривневому еквіваленті в поточних та цінах 2016 р. порівняно з 2011 р. відзначається ріст відповідно у 3,1 та 1,8 рази.

Невідповідність параметрів відтворювальних процесів потребам кількісного нарощування та якісного оновлення основних засобів сільського господарства рельєфно простежується на фоні показників відтворення у цілому по економіці. Такі тенденції зумовлені недостатніми капітальними вкладеннями в аграрну сферу, що характеризує нееквівалентне співвідношення частки сільського господарства у валовій доданій вартості країни і в інвестиціях в основний капітал. Якщо в 1981–1990 рр. спостерігається перевищення питомої ваги інвестицій в основний капітал сільського господарства в загальних обсягах інвестицій в основний капітал національної економіки над часткою галузі у валовій доданій вартості, то з 1996 р. – зворотні співвідношення. Катастрофічний обвал капіталовкладень у сільське господарство з 1996 р. призвів до зменшення рівня фондооснащеності аграрного виробництва і, відповідно, до зменшення частки валової доданої вартості галузі. Певне поліпшення ситуації, для якої характерне відносна пропорційність вищезазначених показників, відбувалося з 2006 р. У період 2010–2015 рр. співвідношення частки галузевих капітальних інвестицій до частки валової доданої вартості сільського господарства становить 1:1,4 (табл. 2). І лише в 2016 р. співвідношення частки галузевих капітальних інвестицій до частки валової доданої вартості сільського господарства становило близько одиниці, що є позитивним фактором для фінансового оздоровлення аграрних підприємств.

Значною мірою негативні тенденції відтворення основних засобів сільського господарства зумовлені диспаритетом цін на сільсько-

господарську продукцію та засоби виробництва. За останні 20 років накопичене перевищення зростання цін на сільськогосподарську техніку над зростанням цін на галузеву продукцію становило 10% щорічно. Щодо транспортних засобів відзначається позитивна тенденція їх поступового «відносного» здешевлення. Суттєве «відносне» здорожчання вартості будівельно-монтажних робіт в аграрному секторі призвело до акумульованого диспаритету цін на сільськогосподарську продукцію відповідно даних робіт у 3,2 рази.

Виходячи з потреби в основних засобах і реального фінансового стану сільськогосподарських товаровиробників, без достатньої державної підтримки неможливе необхідне нарощування та оновлення галузевих основних засобів. Із 2007 р. державна підтримка стала потужним стимулятором оновлення машинно-тракторного парку сільськогосподарських підприємств України. Чітко окреслена тенденція зростання загальної закупівлі вітчизняної сільськогосподарської техніки в Україні, на яку поширюється дія державних програм, за збільшення обсягів бюджетного фінансування придбання машин та обладнання для АПК. Суттєве скорочення фінансування програм державної підтримки техніко-технологічного переоснащення в сільському господарстві призвело до зменшення вартісних обсягів та питомої ваги закупівлі аграріями галузевих технічних засобів вітчизняного виробництва. Разом із тим не має чітко вираженого характеру зв'язок між ціновими змінами в галузі тваринництва й уведенням у дію тваринницьких приміщень та придбанням галузевих обладнання. У зв'язку із цим сьогодні формування сучасної матеріально-технічної бази тваринництва неможливе без ефективної державної інвестиційної політики.

За певного розвитку лізингу технічних засобів, хоча й недостатньому, залишається нерозвиненим ринок агролізингу худоби для формування продуктивного стада. Будівництво тваринницьких приміщень потребує суттєвих

Таблиця 2

**Питома вага сільського господарства у валовій доданій вартості та капітальних інвестиціях національної економіки України в 2010–2015 рр.**

Рік	Питома вага сільського господарства в національній економіці, %		Співвідношення частки сільського господарства у валовій доданій вартості до частки в капітальних інвестиціях
	у валовій доданій вартості	у капітальних інвестиціях	
2010	8,4	6,1	1,37
2011	8,8	6,6	1,44
2012	8,6	6,6	1,36
2013	8,7	7,1	1,39
2014	11,7	8,6	1,38
2015	14,2	10,7	1,33
2016	13,7	13,8	0,99

Джерело: Державна служба статистики України

капіталовкладень, які можна забезпечити шляхом кредитування за прийнятними відсотками. На жаль, через низький рівень ліквідності і платоспроможності багатьох агровиробників, переважно середніх і малих форм господарювання, кредити для них залишаються недоступними.

Збільшення оснащення сільського господарства основними виробничими засобами до економічно обґрунтованого рівня, вдосконалення їх видового складу і структури дадуть змогу обновляти і модернізувати матеріально-технічну базу сільськогосподарських підприємств з урахуванням досягнень науково-технічного прогресу, прискорити вирішення важливих завдань щодо дальшої інтенсифікації виробництва, сприятимуть упровадженню в галузях рослинництва і тваринництва прогресивних технологій, підвищенню продуктивності праці.

Поряд із цим слід звернути увагу на окремі недоліки, що обмежують науковий аналіз забезпеченості виробництва основними засобами та ефективність їх використання. Це, зокрема, відсутність статистичної інформації щодо наявності в сільськогосподарських підприємствах основних засобів усього та їх окремих видів. Облікова вартість основних засобів та довгострокових біологічних активів сільськогосподарських підприємств, майна пайовиків не відповідає їх реальним значенням, що призводить до викривлення показників економічної ефективності виробництва.

Погіршення матеріально-технічного оснащення вітчизняного аграрного виробництва зумовлене комплексом причин. Зокрема, це зниження платоспроможності сільськогосподарських підприємств, повна руйнація системи матеріально-технічного забезпечення і технічного сервісу, тривала відсутність науково обґрунтованої державної технічної політики відтворення матеріально-технічної бази аграрного виробництва.

Протягом останніх років держава постійно розробляє окремі заходи та програми, спрямовані на поліпшення технічного забезпечення села. Так, наприклад, Постановою Кабінету міністрів № 785 від 30.05.2007 було затверджено Державну цільову програму реалізації технічної політики в агропромисловому комплексі на період до 2015 р. Нею, зокрема, передбачалося, що вітчизняне сільськогосподарське машинобудування повинне спрямовуватися на підвищення конкурентоспроможності техніки шляхом створення спільних підприємств для виробництва новітніх зразків сільськогосподарської техніки з використанням технологій та окремих комплектувальних виробів іноземного виробництва, фінансової підтримки виконання програм інноваційного розвитку. Адаже інтеграція аграрного сектору України у світовий економічний простір потребує переходу його системи інженерно-технічного забезпечення на міжнародні стандарти, налагодження зв'язків з іно-

земними науковими центрами та провідними світовими виробниками сільськогосподарської техніки.

У зв'язку із закінченням дії цієї Державної цільової програми та неповним вирішенням нею поставлених завдань необхідно прийняти нову, яка б діяла до 2020 р., із внесенням змін відповідно до сучасного стану розвитку сільського господарства України та вимог до впровадження нових, ефективних технологій виробництва аграрної продукції.

Що стосується вітчизняних сільськогосподарських машинобудівних товаровиробників, то здебільшого вони, на жаль, не витримали випробування кризою. Якщо в Росії та Білорусі влада зважилася на протекціоністські заходи для підтримки національних виробників, то український ринок був цілком відданий імпорту. А вітчизняна продукція виявилася абсолютно неконкурентоспроможною. Хоча посилення допомога українським аграріям здійснювалася через ДПАТ «НАК «Укragenrolіzing», але частка цієї компанії на вітчизняному ринку фінансових послуг ніколи не перевищувала 2–4% унаслідок недостатнього державного фінансування.

У Бюджетному кодексі України встановлено, що в 2017–2021 рр. щорічний обсяг коштів державного бюджету, які спрямовуються на підтримку сільськогосподарських товаровиробників, становитиме не менше 1% випуску продукції у сільському господарстві. При цьому 20% такої підтримки використовуватиметься сільськогосподарськими товаровиробниками для закупівлі технічних засобів. За бюджетною програмою «Фінансова підтримка сільгосптоваровиробників» у 2017 р. передбачено 550 млн. грн. на технічне переоснащення АПК, підвищення купівельної спроможності сільськогосподарських товаровиробників шляхом здешевлення складної сільськогосподарської техніки, компенсації кредитних ставок банків, залучених на придбання технічних засобів.

Кабінет Міністрів розробив та реалізує низку програм компенсації придбання української сільськогосподарської техніки та підтримки сільськогосподарського виробництва України, щоб суттєво збільшити питому вагу вітчизняної техніки на українському ринку.

Серед основних проблем слід виділити:

- техніко-технологічне відставання сільськогосподарських товаровиробників для здійснення модернізації та переходу до інноваційного розвитку;
- моральний і фізичний знос технологічного обладнання, брак виробничих потужностей;
- вузьку спеціалізацію більшості сільськогосподарських товаровиробників, яка веде до нестійкого фінансового становища;
- обмежений доступ сільськогосподарських товаровиробників до ринку в умовах недосконалості його інфраструктури, зростаючої монополізації торгових мереж, слабого розвитку

кооперації у сфері виробництва і реалізації сільськогосподарської продукції;

– низьку суспільну оцінку сільськогосподарської праці;

– недостатнє ресурсне забезпечення на всіх рівнях фінансування.

**Висновки** з цього дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямку. Для кількісного й якісного зростання матеріально-технічного забезпечення до рівня технологічної потреби, спроможного забезпечити своєчасне та якісне виконання повного циклу сільськогосподарських робіт за сучасними високими і безпечними технологіями, необхідно розробити й упровадити такі заходи:

– придбати за кордоном ліцензії та виробляти за ними сільськогосподарську техніку, вузли і комплектуючі до неї, у тому числі міні-техніку;

– забезпечити умови для створення спільних підприємств із виробництва сільськогосподарської техніки;

– здійснити інноваційний провайдинг сучасної конкурентоспроможної сільськогосподарської техніки шляхом розроблення і реалізації конкретних бізнес-проектів, які повинні передбачати проектування новітньої техніки з подальшим виготовленням дослідного зразка, його випробуванням, сертифікацією та освоєнням серійним виробництвом;

– провести моніторинг кон'юнктури ринку вітчизняної та іноземної сільськогосподарської техніки, перспективних технологій, новітніх технічних засобів, у тому числі міні-техніки, обладнання, та встановити вимоги до техніки;

– переорієнтувати адресність державної інвестиційної підтримки сільського господарства на користь сільськогосподарських виробників середніх та малих форм господарювання, включаючи домогосподарства населення;

– сприяти розширенню мережі сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів спільного використання сільськогосподарської техніки.

#### БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Андрійчук В.Г. Економіка підприємств агропромислового комплексу: підручник. К.: КНЕУ, 2013. 779 с.
2. Бланк И.А. Управление формированием капитала. К.: Ника-Центр, 2000. 512 с.
3. Блауг М. 100 великих економістів до Кейнса = Great Economists before Keynes: An introduction to the lives & works of one hundred great economists of the past (Библиотека «Экономической школы», вып. 42). СПб.: Экономикс, 2008. 352 с.
4. Колыванов Г.Н. Эффективность использования производственных фондов в сельском хозяйстве. М.: Колос, 1980. 144 с.
5. Покинчереда А.П. Экономико-статистическое изучение производственных фондов колхозов и совхозов. М.: Статистика, 1972.
6. Саблук П.Т. Економічний інтерес у розвитку аграрного виробництва: монографія. К.: ННЦ «ІАЕ», 2014. 356 с.
7. Моголова М.М. Оптимізація методів та норм амортизації основних засобів сільського господарства. Економічний аналіз. 2015. Вип. 19. Т. 3.
8. Матеріально-технічне забезпечення сільського господарства України: посібник / Ю.О. Лупенко, О.В. Захарчук, О.В. Вишневецька та ін.; за ред. Ю.О. Лупенка та О.В. Захарчука. К.: ННЦ ІАЕ, 2015. 144 с.
9. Захарчук О.В. Проблеми матеріально-технічного забезпечення сільськогосподарських підприємств України. Економіка АПК. 2014. № 7. С. 92–99.
10. Методичні рекомендації з експертної оцінки майна в підприємствах АПК / Г.М. Підлісецький, М.І. Герун, М.М. Моголова та ін. К.: ННЦ ІАЕ УААН, 2005. 220 с.
11. Формування і реалізація державної політики розвитку матеріально-технічної бази АПК в Україні / Я.К. Білоусько, В.І. Бойко, Я.С. Гуков та ін. К.: ДОД ІАЕ, 2003. С. 25.
12. Основні виробничі фонди сільського господарства: ефективність, оновлення, оцінка / Г.М. Підлісецький, П.М. Гарасим, М.І. Герун та ін.; за ред. Г.М. Підлісецького. К.: Урожай, 1995. 192 с.